

МОНГОЛ УЛСЫН ПАРЛАМЕНТАТ ЁСНЫ ТӨЛӨВИЛ, БЭХЖИЛТЭНД ТУЛГАРЧ БУЙ ТҮГЭЭМЭЛ АСУУДАЛ, ВЕСТМИНИСТЕРИЙН ЗАГВАРЫН НӨЛӨӨ

Э.БАТ-ЭРДЭНЭ

Улс төр судлалын тэнхимийн докторант

Түлхүүр үг: Монгол Улс, Парламентат ёс, парламентат ёсны хөгжил, төлөвшилд тулгамдаж буй асуудал, Вестминистерийн загвар, парламентат ёсны төлөвшил, улс төрийн нам, улс төрийн намуудын бодлого, төрийн албаны тогтолцоо, иргэдийн улс төрийн боловсрол, иргэний хяналт, хариуцлагын тогтолцоо, гүйцэтгэх засаглал,

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улс дахь парламентат ёсны төлөвшил, түүнд тулгарч буй олон асуудал байгаагийн гол шалтгааныг улс төрийн намын төлөвшил хангалтгүй байгаа асуудалтай холбоотой авч үзэн, батлахыг зорив. Монгол Улсын парламентат ёсны хөгжил, төлөвшилд тулгамдаж буй үндсэн асуудлыг улс төрийн намын төлөвшил, иргэдийн улс төрийн боловсрол, хяналт, төрийн албаны хэврэг тогтолцоо хэмээх гурван ойлголт дээр авч үзэж, энэхүү гурван асуудлыг шийдвэрлэх хамгийн зохистой хувилбар нь Вестминистерийн загварын онцлогт байна гэж үзэн гарах гарц бүхий хувилбарыг дэвшүүллээ.

Тус өгүүлэл нь гурван үндсэн хэсгээс бүрдэж байгаа болно.

1. Монгол Улсын парламентат ёсны төлөвшил, бэхжилтэнд тулгарч буй түгээмэл асуудлууд
2. Монгол Улсын парламентат ёсны төлөвшилд тулгамдаж буй дээрх түгээмэл асуудлуудыг шийдвэрлэхэд Вестминистерийн загварыг сонгох шаардлага
3. Монгол Улсын парламентат ёсны төлөвшилд тулгамдаж буй түгээмэл асуудлыг Вестминистерийн загварын онцлогоор шийдвэрлэх арга зам, зохистой хувилбарууд гэсэн гурван үндсэн хэсгээс бүрдэж буй болно.

Abstract: There was purposed to show and determine the number of encountered issues on formation of parliament custom in Mongolia are caused from the insufficient formation of political parties in Mongolia.

The encountered issues caused to development and formation of parliament custom of Mongolia divides into 3 understandings: formation of political parties, political education and inspection of citizens, unstable structure of state service. We developed Westminster model for solving this issue that this version will be most optimal variant to solve this problem.

This article consists of 3 main parts:

1. The universal issues encountered to formation and strengthening of Parliament custom in Mongolia.
2. The requirements to choose Westminster model for solving encountered issues to formation and strengthening of Parliament custom in Mongolia.
3. Optimal version and way to solve by Westminster model the encountered issues to formation and strengthening of Parliament custom in Mongolia.

I. Монгол Улсын парламентат ёсны төлөвшил, бэхжилтэнд тулгамдаж буй асуудал

Тус бүлгийн үндсэн асуудал нь “Улс төрийн намуудын төлөвшил сул байгаагийн үндсэн шалтгаан юу вэ? энэхүү шалтгаан нь Парламентат ёсны төлөвшилд яагаад муугаар нөлөөлж байна вэ?, улс төр болоод, төрийн системд тогтолцооны гажуудал, түүнээс хамаарсан механизмын гажуудлыг хэрхэн бий болгож байгааг батлахыг зорьсон болно. Энэхүү асуудал нь тогтолцооны, цогц шинжтэй асуудал бөгөөд төр, иргэний хооронд дахь харилцан үйлчлэлийн тогтолцоог боловсронгуй болгох арга хэмжээг цогцоор нь авч чадвал түүний дотор хамаарагдах нэгж хэсгүүд зөв гольдролоор ажиллана хэмээн үзсэн хэрэг юм.

1. Монгол Улс дахь намуудын нийгэмд хэрэгжүүлж буй бодлого төстэй

Монгол Улс дахь улс төрийн намуудын хэрэгжүүлж буй бодлого өөр өөрийн үнэт зүйлсийн чиг баримжаа, тэдгээртэй тулгуурласан улс төрийн бодлогыг хэрэгжүүлж чадахгүй байна. Улс төрийн намуудын нийгэмд хэрэгжүүлж байгаа бодлого төстэй байгаа явдал бол намууд нийгэмд хэрэгжүүлэх бодлогоо хайхардаггүй, харин ямар ч аргаар хамаагүй засгийн эрхийг авахыг зорьж буйн илрэл юм. Энэ байдлыг ерөнхийлөгч, УИХ, орон нутгийн сонгуулийн үеэр тод харж болох бөгөөд нийгмийн халамжын чиглэлийн бодлого дээр бүх намууд төвлөрч, иргэдэд бэлэн мөнгө, бэлэгсэлт тараах, амлах үйлдлийг улс төрийн намууд, Сонгуулийн ерөнхий хороо, иргэд мэддэг атлаа түүнийг хууль бус гэдэгт ач холбогдол өгч хариуцлага тооцох нь бараг л байдаггүй. Энэ нь Монгол Улс дахь улс төрийн институцын хөгжил сул, нөгөө талаасаа иргэдийн улс төрийн боловсрол, оролцоо муу байгааг илтгэж буй хэрэг юм.

2. Иргэдийн улс төрийн соёл, боловсрол, оролцоо

Иргэд улс төрийн намуудын бодлогыг нь харж сонгох, түүнд тулгуурлаж улс төрийн оролцоо нь бодитой болж, улс төрийн соёлд суралцах ёстой байтал Монгол Улсад эсрэгээрээ байна. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн дэргэдэх сургалт, судалгааны “Альтернатив” төвөөс 2006 онд “Монгол Улс дахь засаглалын төлөв байдал, үнэлгээ” сэдэвт судалгаанд өгүүлснээр, уг судалгаанд оролцогчдоос “Ардчилал гэдэгт та юуг ойлгодог вэ?” гэсэн асуултанд оролцогчдын ихэнх нь эрх чөлөө, үзэл бодлын чөлөөт байдал, хувийн өмч гэсэн хариултаудыг хамгийн их сонгож, харин иргэдийн оролцоо, ард түмний засаглал, чөлөөт сонгууль, хариуцлага хүлээх, тайлагнах зарчим зэрэг ардчилалын чанарын талын асуултуудыг маш багаар сонгосон нь иргэдийн улс төрийн оролцоо, боловсрол, улс төрд хандах хандлага төлөвшиж, зөв чиг баримжаатай болоогүй байгааг харуулж буй чухал үзүүлэлт юм¹⁰⁹.

3. Төрийн албаны хэврэг тогтолцоо

Монгол Улс дахь улс төрийн намууд нь хөгжлийн нийтлэг хандлагаас хазайж буй илрэл нь “төрийн албанд” төрийн шалгуураар бус намын шалгуураар алба хаадаг төрийн захиргааны хэврэг системийг /Spoiled system/ бий болгох үндэс нь болж байна. Төрийн албаны хэврэг систем бий болсны муу үр дагавар нь төрийн захиргааны байгууллагуудын удирдлага солигдоход тухайн байгууллагад ажиллаж буй төрийн албан хаагчид давхар солигдож байгаа явдал юм. Улс төрийн намуудын чадавхи бүх талаар сул /хариуцлагагүй бохир улс төрийг хийх, иргэдийг нийгэмшүүлэх чадвар сул, нийгэмд хэрэгжүүлэх бодлого адил г.м/, хариуцлагагүй байгаа байдлаас үүдсэн төрийн албаны хэврэг тогтолцоог ямар арга замаар бэхжүүлэх, төрийн албаны тогтвортой, бат бөх тогтолцоог /мерит загвар/ яаж бий болгох вэ? гэдэг асуудал нь Монгол Улсын парламентат ёсны төлөвшилд тулгамдаж буй гол асуудал юм.

Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсад дахь парламентат ёсны төлөвшил, бэхжилтэнд тулгамдаж буй гол асуудал бол улс төрийн намуудын нийгэмд хэрэгжүүлж байгаа бодлого адил байгаа явдал, иргэдийн улс төрийн соёл, боловсрол, оролцоо хангалтгүй байгаа явдал мөн төрийн албаны хэврэг тогтолцоо .., гэсэн гурван үндсэн асуудлыг авч үзлээ.

Эдгээр сөрөг үр дагавар бүхий уршгийг арилгах, засахад намыг төлөвшүүлэх, бэхжүүлэх, иргэдийг улс төрийн үнэт зүйл бүхий чиг баримжаа, үнэт зүйл дээр суурилсан улс төрийн нийгэмшлийг бий болгох, төрийн албыг тогтвортой байлгах зорилт тулгарч байна. Эдгээр зорилтыг шийдвэрлэхэд Вестминистерийн загварын онцлог чухал үүрэгтэй хэмээн үзэж байна.

II. Вестминистерийн загварыг сонгох шаардлага

Вестминистерийн загварыг цэврээр нь зохистой хэрэглэж чадвал Монгол Улсад дахь парламентат ёсны төлөвшил, бэхжилтэнд тулгарч буй дээрх асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой гэдгийг дараах ойлголтуудаас харж болно.

1. Улс төрийн нам доторх лидерүүдийн тэмцэл өндөр байдаг нь улс төрийн намын төлөвшилд чухал ач холбогдолтой.

Вестминистерийн загвар бүхий онцлогоор парламентыг сонгох сонгуулийн үр дүнгээр олонх болсон намын дарга ихэвчлэн өрсөлдөгчгүйгээр гүйцэтгэх эрх мэдлийн тэргүүн болдог. Энэ нь улс төрийн нам доторхи дотоод өрсөлдөөн, намын лидерүүдийн өөр хоорондоо намын даргын төлөө өрсөлдөж буй зөв өрсөлдөөний явцад намын аппарат өөрийн функцийн дагуу идэвхжих, төлөвших үндэс нь болдог. Өөрөөр хэлвэл улс төрийн намд дотоод өрсөлдөөн хүчтэй байна гэдэг нь намын лидерүүдийн өөр хоорондын хий, алдааг ажиглах, хянах замаар нэг талаас санхүүгийн хяналт, тус улс оронд мөрдөгдөж буй улс төрийн намын мөрдвөл зохих хууль, эрх зүй, тухайн намын дотоод дүрэм, журмын хяналт бий болох механизмыг бүрдүүлдэг байна. Дотоод тэмцэл, алдаа анасан өрсөлдөгчдийн хатуу хяналт нь тухайн улс төрийн нам хууль бус шийдвэр, үйл ажиллагаа гаргахгүй байх, санхүүгийн хувьд ил тод байх үндэс болж өгдөг байна. Энэ шаардлага, хяналт нь намыг төлөвшүүлэх үндсэн хөшүүргийн нэг болно.

2. Улс төрийн намд ирэх хариуцлага өндөр

Парламентад олонх болсон улс төрийн нам нь гүйцэтгэх эрх мэдлийг дангаар бүрдүүлнэ гэдэг нь намын хариуцлагыг маш өндөр болгодог. Намуудын үүрэг өндөр болсноор тухайн намууд өөр хоорондоо бодлого, үзэл баримтлал, үнэт зүйл, нийгэмд хэрэгжүүлэх шинэлэг бодлого гэх зэргээр ялгарч эхлэх сэдлийг бий болгодог байна. Түүнчлэн иргэд, олон түмний дэмжлэгийг ямар арга замаар авах онолын шинж бүхий нарийн концепцыг боловсруулж, өөрийн үндсэн мөн чанар, үүргийн дагуу улс төрд оролцох тогтолцоо, эрмэлзлэлийг бий болгох үндсийг тавьдаг. Энэ эрмэлзлэл нь иргэдийн улс төрийн боловсрол, улс төрийн үнэт зүйл, итгэл үнэмшил дээр үндэслэсэн улс төрийн чиг баримжаа, үнэт зүйлтэй болох хамгийн дөт зам мөн бөгөөд дэлхий дахины практикаас харахад ч тодоор ажиглагддаг билээ. Тухайлбал Швейцар улсад Христийн Ардчилсан намыг чин сүсэгтэй католикчууд л дэмждэг бол Социаль Демократ болон Радикал намуудыг сүм хийдэд хааяа эсвэл огт очдоггүй католик болон протестантууд л дэмждэг нь олон жилийн сонгуулийн үр дүнгээр давтагдсан байна. Үүнийг нэг талаас нь дүгнэвэл шашин, соёлоороо хуваагдсан явцгүй үзэгдэл, жишиг хэмээн үзэж болох ч иргэд өөр өөрийн чиг хандлага, үнэт зүйл дээр тулгуурлан саналаа өгнө гэдэг нь итгэл үнэмшил дээр суурилсан улс төрийн чиг баримжаа, оролцоо, нийгэмшил бий болох үндэс юм.²¹¹⁰

3. Эрх баригч намтай хариуцлага тооцох боловсронгуй тогтолцоо:

Хөгжиж буй нэг нийгмийн тогтолцооноос нөгөө нийгэмрүү шилжиж буй аливаа улс оронд улс төр, ардчилалын үнэт зүйлс тогтолцооны хувьд төлөвшин бэхжиж чадаагүй байдаг нь нийтлэг үзэгдэл юм. Сонгогчдын боловсрол, улс төрийн нийгэмшил сул, улс төрд хяналт тавих чадвар сул байгаа ийм үед хүчтэй

¹⁰⁹ МУИС Улс төр судлалын тэнхим “Политологи” сэтгүүл №-4 “Монгол дахь ардчилах үйл явц ба сонгууль” эрдэм шинжилгээний хмтарсан өгүүлэл, 9-р хуудсыг харна уу. Ш.Содном /Профессор/, Ц.Ганболд /Профессор/, Ё.Довчин /Профессор/

¹¹⁰ Арэнд Лийпхарт ., “Ардчилалын хэв загвар” 2008 он ., 3 дугаар бүлэг 58 дахь талыг харна уу.

сөрөг хүчний үүрэг онцгой ач холбогдолтой юм. Парламентын гол үүргийн нэг болсон улсын төсвийг батлах, түүний хэрэгжилтэнд хяналт тавих үйл явц бодитой болж буй эсэхэд парламентад буй сөрөг хүчний зүгээс хяналт тавих, шүүмжилж байх нь чухал юм. Сөрөг хүчний зүгээс хэлж буй шүүмжлэл нь ард түмэнд тухайн сонгож байгуулсан засагаа бодитой үнэлэх, боломж олгох, мэдэх эрхийг хангах боломжит гарц юм. Вестминистерийн загвар дахь энэхүү давуу талыг Нобелийн шагналт эрдэмтэн Артур Льюис гаргаж тавьсан ба “Аливаа парламентад олонхи, цөөнх засгийн эрхийг ээлжлэн барьсанаар цөөнхийн байдлыг хөнгөвчилж болно, өөрөөр хэлвэл өнөөдрийн цөөнх байнгын сөрөг хүчний хувь тавилан эдлэхгүй байх үүднээс хариуцлагатай улс төрийг хийх, олонх болсон намаа бодитойгоор шүүмжилж, хянах нь нэг талаас улс төр, төрийн систем авилгалаас холдох, нөгөө талаар бодитой шүүмжлэлийн үр дүнд иргэд мэдэх эрхээр хангагдах гарцыг бий болгож байна” хэмээн тайлбарлан бичсэн байна.

3. Гүйцэтгэх эрх мэдлийн тогтвортой байдал

Вестминистерийн загвар бүхий онцлогоор парламентад олонх болсон намын дарга гүйцэтгэх эрх мэдлийн тэргүүн болно гэдэг нь гүйцэтгэх эрх мэдлийн институт харьцангуй тогтвортой ажиллах үндсийг бүрдүүлнэ. Энэ нь Монгол Улсад дараах хоёр байдлаар эерэгээр нөлөөлж байгаа болно.

а. Төрийн албаны тогтвортой /мерит/ систем:

Төрийн гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллага тогтвортой байна гэдэг нь Монгол Улсын төрийн албаны мерит /бат бөх/ тогтолцоог бий болгох гол үндэс юм. Энэ нь дараах байдлаар тусгалаа олж буй болно. Гүйцэтгэх эрх мэдлийн институт тогтвортой ажиллана гэдэг нь Монгол Улсад төрийн захиргааны алба бэхжих, төрийн албан хаагчид ажилдаа гарших, мэргэшсэн албан хаагчид бий болох үндсэн дээр төрийн алба бэхжих үндэс болно. Энэ нь эхэнд дурдаж байсан төрийн албаны хэврэг тогтолцоог бат бөх болгох, төрийн албыг тогтворжуулах байж болох хамгийн зохистой хувилбар юм. Учир нь шилжилтийн нийгмийн өөрчлөлтийг туулж буй улс орнуудад төрийн алба бэхжих явдал нь нэг талаас цаг хугацааны хүчин зүйл бөгөөд төрийн албан хаагчдыг хөдөлгөөнгүй барьж, хэвшүүлэхийн тулд дээд удирдлага тогтвортой байх явдал хамгаас чухал юм.

б. Хариуцлага тооцох механизм тодорхой:

Ард түмний зүгээс өөрийн сонгож байгуулсан төртэй тооцох хариуцлагын тогтолцоо илүү нарийн, тодорхой болох гарц нээгдэнэ хэмээн үзэж байна. Нэг ёсондоо олонх болсон нэг нам, тэр дотроо намын дарга буюу гүйцэтгэх засаглалын тэргүүнтэй хариуцлага тооцох ил механизм бий болно. Зөвхөн намын дарга нь л ард түмнээс хасах үнэлгээ авч иргэдийн легитимэсийг бий болгоогүй тохиолдолд тухайн улс төрийн намын реитэнг бүхэлдээ унах явдал түгээмэл бий болдог. Парламентад суудал авсан тодорхой намууд хоорондоо эвсэн гүйцэтгэх засаглалаа бүрдүүлж буй үзэгдэл нь иргэд, сонгогчид, олон түмний зүгээс хэнтэй хариуцлага тооцох, гүйцэтгэх засаглалын зүгээс хариуцлагыг хэн хүлээх гэх зэрэг асуудлууд дээр тодорхойгүй байдлыг үүсгэж байна.

III. Вестминистерийн загвараар шийдвэрлэх арга зам, зохистой хувилбар

Монгол Улсын парламентат ёсны төлөвшилд тулгамдаж буй асуудлуудыг Вестминистерийн загвар бүхий тогтолцоог цэврээр нь хэрэглэх замаар шийдэх бодлогын хувилбаруудыг доор дурдсан болно.

1. Намуудын төлөвшлийг хангах, хариуцлагыг өндөрсгөх

Монгол Улсад улс төрийн институт, өөрөөр хэлвэл улс төрийн намын хөгжил, үйл ажиллагааны соёл сул, хангалтгүй байгаа асуудлыг Вестминистерийн загвар бүхий онцлогоор шийдвэрлэх дараах хоёр үндсэн гаргалгааг гаргасан болно.

а. Нам доторх өрсөлдөөн бүхий хяналт намыг төлөвшүүлэх нь

Вестминистерийн загвараар парламентыг сонгох сонгуулийн үр дүнгээр олонх болсон намын дарга гүйцэтгэх эрх мэдлийн тэргүүн болдог үнэт зүйл бүхий зарчимтай. Энэ нь намын дотоод өрсөлдөөн, намын лидерүүдийн өөр хоорондоо намын даргын төлөө өрсөлдөж буй зөв өрсөлдөөний явцад намын аппарат өөрийн функцын дагуу идэвхжих, төлөвших үндэс болдог. Энэ тухай хоёрдугаар бүлэгт тодорхой байдлаар дурдсан бөгөөд гол нь лидерүүдийн намын даргын төлөө өрсөлдөж буй нам доторх өрсөлдөөн нь тухайн намыг санхүү, хууль эрх зүйн алдаагүй үйл ажиллагаа явуулахыг шаарддаг ба тухайн улс төрийн нам нийгэмд зөв бодлого хэрэгжүүлэх, цэврээр өрсөлдөх суурь үндэс нь болдог. Энэ нь Монгол Улсад нэн ашигтай байдлаар тусах бөгөөд Монгол Улс дахь улс төрийн намуудад санхүүжилт, санхүү, хууль, эрх зүйн хяналт зайлшгүй чухал байгаатай санал нийлнэ гэдэгт итгэлтэй байна.

б. Улс төрийн намууд хоорондын үзэл, хэрэгжүүлж буй бодлогын ялгааг тодруулах

Улс төрийн намд ирэх үүрэг, хариуцлага, хяналт маш өндөр, мөн тодорхой байдаг. Үүнийг дагасан улс төрийн намуудын өөр хоорондоо ялгарах, иргэд, сонгогчид, олон түмний дэмжлэгийг авахаас үүдсэн үнэт зүйл түүнд тулгуурласан бодлогын томоохон ялгаанууд нь нэг талаас намуудыг өөрийнх нь үнэт зүйлийн дагуу төлөвшүүлэх, нөгөө талаас иргэдэд улс төрийн үнэт зүйл, итгэл үнэмшилтэй болгох чухал асуудлын үндэс болж өгнө.

2. Иргэдийн улс төрийн соёл, хяналт, мэдэх эрхийг хангахын тулд сөрөг хүчнийг бэхжүүлэх

Хоёрдугаар асуудалбуюу улс төрийн намын гол үүргийн нэг болсон сонгогчид, иргэдийн, улс төрийн соёлд анхаарах, гол нөлөөг үзүүлэх, нийгэмшүүлэх үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй байгаатай холбоотой иргэдийн улс төрийн соёл дутмаг, оролцоо сул, иргэд, сонгогчид улс төрийн боловсролын хувьд дутмаг, төрд тавих хяналт сул байна. Энэ асуудлыг дараах хувилбараар шийдвэрлэж болох гарцыг гаргасан бөгөөд эрдэмтэн Артур Льюисийн хандлага юм. Тэрээр өөрийн үзлийг тайлбарлахдаа “Аливаа парламентад олонхи, цөөнх засгийн эрхийг ээлжлэн барьсанаар цөөнхийн байдлыг хөнгөвчилж болно, өөрөөр хэлвэл өнөөдрийн цөөнх

байнгын сөрөг хүчний хувь тавилан эдлэхгүй байх үүднээс хариуцлагатай улс төрийг хийх, олонх болсон намаа бодитойгоор шүүмжилж, хянах нь нэг талаас улс төр, төрийн систем авилгалаас холдох, нөгөө талаар бодитой шүүмжлэлийн үр дүнд иргэд мэдэх эрхээр хангагдах гарцыг бий болгож байна¹¹¹ хэмээн үзсэн юм.

3. Төрийн албыг тогтворжуулах, төлөвшүүлэх, бэхжүүлэх

Гуравдугаар асуудал нь улс төрийн намын үндсэн функц, зөв чиг баримжаа, үйл ажиллагааны гольдрол алдагдсан учир төрийн албаны тогтолцоонд төрийн шалгуураар бус намын шалгуураар алба хаах систем бий болсон нь төрийн албаны тогтолцоог хэврэг болгож байна. Энэ асуудлыг дараах хоёр байдлаар шийдвэрлэх хувилбар Вестминистерийн загварт байгаа болно.

а. Гүйцэтгэх засаглалын тогтвортой байдал үйл ажиллагаанаас хамаарсан төрийн албаны тогтвортой тогтолцоо /мерит систем/

Гүйцэтгэх эрхмэдлийн байгууллага ихээхэн тогтвортой байдаг учир төрийн захиргааны тогтвортой алба, төрийн мэргэшсэн албан хаагчид бий болж төлөвшихөд чухал хүчин зүйл юм.

б. Иргэдийн зүгээс эрх баригч нам, намын даргатай хариуцлага тооцох механизм тодорхой

Ард түмнээс төртэй тооцох хариуцлага тодорхой, тухайн эрх баригч нам, намын даргатай хариуцлага тооцох тодорхой систем бий болж байна. Өөрөөр хэлвэл цэвэр весминистерийн загвар бүхий тогтолцоог хэрэглэсэнээрээ Боннын /зөвшилцлийн/ загвар дахь хэн хариуцлага хүлээх, иргэд хэнтэй хариуцлага тооцох зэрэг ойлгомжгүй асуудлаас гарч, хариуцлага хүлээх, иргэдийн зүгээс яаж хариуцлага тооцох тодорхой тогтолцоо вестминимтерийн загварт байна.

ДҮГНЭЛТ

Монгол Улсын парламентат ёсны төлөвшилд тулгамдаж буй нэн яаралтай шийдвэрлэвэл зохих асуудлыг улс төрийн намуудын төлөвшил сул, хэрэгжүүлж буй бодлого ижил байгаагаас үүдсэн гурван асуудлыг вестминистерийн загвар бүхий тогтолцоогоор шийдэх хувилбар, гаргалгааг хийлээ.

Парламентат ёс хэмээх ойлголт нь “Төр засаг ард түмнээс эхтэй байж, хууль тогтоогчийг ард түмнээс сонгох, тэдний зөвшөөрөл, хяналтын доор засаглалын үйл ажиллагаа хэрэгжих ёстой бөгөөд үр дүнд нь иргэдийн төлөө үйлчлэх улс төр, эдийн засаг, нийгмийн хамгааллын сонгодог тогтолцоо бий болох” нь парламентат ёсны үйлчлэх хүрээ юм. Тэвэл энэхүү ойлголтууд төлөвшин бэхжихэд тулгарч буй аюулыг:

- Монголд улс дахь намын хөгжил, үйл ажиллагааны хариуцлагын соёл сул байна.
- Энэ нь улс төрийн намын гол үүргийн нэг болсон иргэдийг улс төрийн соёлд сургах, нийгэмшүүлэх үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй байгаатай холбоотой бөгөөд ийм учир иргэдийн улс төрийн соёл дутмаг, оролцоо сул, иргэд улс төрийн боловсролын хувьд дутмаг, төрд тавих хяналт сул байна.
- Намын үндсэн функц, үйл ажиллагааны гольдрол алдагдсан учир төрийн албаны тогтолцоонд төрийн шалгуураар бус намын шалгуураар алба хаах систем бий болсон нь төрийн албаны тогтолцоог хэврэг болгож байна хэмээн тус тус тодорхойлсон болно.
- Тулгарч буй энэхүү гурван асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд вестминистерийн загвар бүхий тогтолцооны суурь ойлголт болсон үнэт зүйлсээр шийдэх хувилбар нь:
- Улс төрийн нам доторх лидерүүдийн тэмцэл хурц
- Улс төрийн намд хүлээлгэх хариуцлага өндөр, хяналтын механизм чанга
- Гүйцэтгэх эрх мэдлийн тогтвортой байдлаас шалтгаалсан төрийн албаны тогтвортой бүтэц
- Сөрөг хүчний хүчтэй шүүмжлэлээс иргэд төр засагт бодит үнэлэлт өгөх боломж
- Нэг талаас ямагт сөрөг хүчин байхгүйн улмаас хүчтэй хянах, нөгөө талаас эрх барьж буй намаас үйл ажиллагаагаа хийгүй, бодитой явуулах зэрэг Вестминистерийн загвар дахь онцлогоор Монгол Улс дахь парламентат ёсны төлөвшилд тулгамдаж буй дээрх гурван асуудлыг шийдэх боломж байгааг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй юм.

НОМ ЗҮЙ

1. Аренд Лийпхарт, “Ардчилалын хэв загвар”, УБ., 2008 он
2. Д.Лүндээжанцан, Л.Өлзийсайхан, “Парламентат ёс”, УБ., 2005 он
3. МУИС-Улс төр судлалын тэнхим “Политологи” сэтгүүл /№-4/, УБ., 2009 он
4. Н.Лүндэндорж, “Төрийн онол”, УБ., 2008 он
5. О.Машбат, “Бонноос Үэстминистерийн зүг”, УБ., 2008 он
6. Морис Дюверже, “Улс төрийн байгууламж үндсэн хуулийн эрх зүй”, УБ., 2007 он
7. Монгол Улсын Их Хурал, “Монгол Улсын парламент”, УБ., 2015 он

¹¹¹ Аренд Лийпхарт “Ардчилалын хэв загвар” 52, 53-р талыг үзнэ үү.